

melegebb barátságot kellett volna tanúsítania irányában. A stilisztikai csiszolásra vonatkozó kívánalmat elfogadta. A jelölt választát az opponensek és a hozzászóló tudomásul vették. A bizottság, beható tanácskozás után, az alábbi határozatot hozta:

„Merényi Oszkár, Berzsenyi Dániel élete és művei' c. kandidátusi értekezéséről a bírálóbizottság megállapítja, hogy egy hosszú tudományos élet-pálya figyelemre méltó eredménye. A dolgozat legfőbb értéke az anyag sokoldalú feltárása, a nagyszámú új filológiai, életrajzi adat összegezése. Erőssége a műnek nem egy, szubjektív beleérzéssel készült részletes verselemzés, bár ezek több ponton túlságosan terjedelmesek és ismétlésektől sem mentesek. A szerző Berzsenyi eszméinek és magatartásának haladó voltát túlértékeli, a feudális nemesi szemlélet nem részesült elég nyomatékos bírálatban. A vitatott disszertáció legfőbb szerkezeti hibája abban áll, hogy az életmű és a korrajz egységét nem sikerült kellőképpen megteremtenie. A magyar elődökhöz és kortársakhoz fűződő kapcsolatok bemutatása pontosabb elemzést követelt volna, a világirodalmi hatások egyoldalú értékelésében is érvényesült a szerzőnek Berzsenyi iránt érzett elfogultsága. Mindezek ellenére a bizottság úgy látja, hogy Merényi Oszkár dolgozata irodalomtudományunkat jelentősen előbbre viszi a Berzsenyi-kérdés tisztázásában, ezért egyhangúlag javasolja, hogy a Tudományos Minősítő Bizottság Merényi Oszkár részére az irodalomtudomány kandidátusa fokozatot ítélje oda.”

A vitát összefoglalta

Bán Imre

a bizottság titkára

GULYA JÁNOS: A „XVIII. SZÁZADI KÉZIRATOS VOGUL SZÓJEGYZÉKEK”
CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A bírálóbizottság: elnök: *N. Sebestyén Irén*, titkár: *Bereczki Gábor*, tagok: *Lakó György*, *Moór Elemér*, *Hajdú Péter*, *Vértes Edit*.

Kálmán Béla opponensi bírálatát rövid történeti áttekintéssel kezdi. A finnugor nyelvtudomány megindulásakor a kisebb finnugor népek, köztük a vogul szókinésére vonatkozólag is csak a Pallas-féle szójegyzékekre támaszkodhatott. A XIX. század végi és a XX. század eleji hangtanilag teljesen megbízható Munkácsi és Kannisto gyűjtötte szövegek megjelentével a finnugor nyelvtudomány művelői mindinkább feleslegesnek érzik a Pallas tökéletlenül lejegyzett, sokszor sajtóhibáktól torzított adataira való hivatkozást és csak elvéve említik őket. W. Steinitz is lényegében ezek tanulsága nélkül írja meg vogul vokalizmusát, de már fölfigyel jelentőségükre és felhívja a figyelmet a velük való foglalkozásra. Gulya János vállalkozott arra, hogy kandidátusi értekezésében részben elvégezze ezt a feladatot.

A disszertáció első része nagyon részletesen (17—100 l.), a kellő irodalmi utalásokkal igen érdekesen mutatja be a XVIII. századi szógyűjtő és részben összehasonlító nyelvtudományi törekvéseket és azok eredményeit. Nagyon értékes és érezhető hiányt pótol a szójegyzékek felsorolása és jellemzése. Sajnos csak egy esetben kísérel meg a jelölt egy kéziratcsoport családfájának a felállítását, pedig ha ezt a többire vonatkozólag is megteszi, akkor vált volna világossá, hogy hány helyszíni gyűjtésre megy vissza ez a tekintélyes számú kézirat.

A II. fejezet első része (105—50 l.) a tővégi magánhangzókkal foglalkozik. Eredményei igazolják az opponensnek jóval kisebb történeti anyag felhasználásával elért eredményeit. A XVIII. századi források részletes feldolgozása, ha nem is oldotta meg, de nagy lépéssel vitte előre a tővégi magánhangzók problematikáját. Bebizonyosodott, hogy a tővégi magánhangzók lekopása a középső területen kezdődött és itt a XVIII. századra nagyjából be is fejeződött, a déli nyelvjárásban viszont igen gyakran találunk még e korban tővéghangzós alakokat. Minden valószínűség szerint helyes a jelöltnek az az ügyes magyarázata, hogy a tővéghangzók lekopását erősen fékezte, sőt néha meg is akadályozta a tatár hatásra történt hangsúlyáttolódás a második szótagra.

A következő rész (151—224 l.) az első szótag magánhangzóival foglalkozik elsősorban Steinitz alapján, de természetesen figyelembe veszi Kannisto adatait is. Ez a fejezet igen gyakran erősíti meg Steinitz feltevéseit, és biztos támpontokat nyújt az egyes hangváltozások időpontjára nézve. Érdekes, hogy míg a magyar magánhangzóváltozások a XVI. századig lényegileg lezárultak, a vogulban a XVIII. század óta nagyon sokat alakult, különösen a középső nyelvjárások magánhangzórendszere.

A következő nagy fejezet a mássalhangzókat tárgyalja (225—347 l.). A jelölt a mássalhangzók egy részét szókezdő, szóbelseji és szóvégi helyzetben vizsgálja. Ez azonban nem elégséges, mert a mássalhangzók másként viselkednek magánhangzóközi helyzetben, mint mássalhangzók előtt. Például a *k* mássalhangzó után szótagkezdő helyzetben megtartja hangszínét minden nyelvjárásban úgy, mint a szó elején, egyéb helyzetben az északi nyelvjárás kivételével *x* lesz belőle.

Kálmán Béla opponens összefoglaló megjegyzéseiben a következőket mondotta:

A dolgozat nyelvészeti célja a XVIII. századi vogul nyelvemlékek hangtani feldolgozása. Foglalkozik is részletesen a szóvégi magánhangzókkal, az első szótag magánhangzójával, a mássalhangzókkal és mássalhangzókapcsolatokkal, de kihagyja a második és további szótag magánhangzóit.

Főlöszleg egy-egy címszót 3—4 helyen tárgyalni, ez utalásokkal elkerülhető lett volna.

A jelölt a finnugor nyelvészet viszonylag töretlen útját választotta, mikor a XVIII. századi vogul szójegyzékek hangtani feldolgozására szánta el magát. Ha vannak is a műben hiányok, egészében kedvező benyomást kelt és ismereteinket jelentékenyen bővíti.

Sz. Kispál Magdolna opponens megjegyzéseit három részben csoportosítja: a tudománytörténeti és filológiai; a hangtörténeti; a XVIII. századi vogul szójegyzékek anyagából készült szótári mutatványt illetően.

Az első fejezet szerinte is jól megírt tudománytörténeti részében csak azt kifogásolja, hogy a szójegyzékekkel kapcsolatban található példamondatok kérdését a jelölt egy rövid lapalji jegyzetben intézi el, pedig a Reguly előtti időkből a Witsennél megjelent Miatyánkon kívül nincs más vogul szövegünk.

A dolgozat második fő részében a legtöbb eredményt a végmagánhangzókról szóló fejezet adja. Különösen értékesé teszi ezt a részt az a módszeres eljárás, amellyel a jelölt a szójegyzékek adatait, az idevágó szakirodalom megállapításait és a jövevényszók nyújtotta tanulságokat egybevetve, megbízható következtetéssel végső eredményeihez jut.

Kevesebb újat és meggyőzőt ad az első szótagi magánhangzók hangszínét tárgyaló következő fejezet. Itt a jelölt nem tesz — alig is tehetne — mást,

mint hogy igyekszik ugyanazon szó magánhangzójának különböző forrásaiban található különféle jelölésmódját összhangba hozni és beilleszteni Steinitz-nak a vogul vokalizmusról írt alapvető tanulmánya rendszerébe. A jelölések tarkasága, valamint a magánhangzók időtartamának figyelmen kívül hagyása ezt a munkát természetesen nagyon megnehezíti.

Könnyebb a helyzet a mássalhangzók esetében. A jelölt gondosan összeállított anyagából deszcendens módszerrel néhány érdekes következtetést von le, például azt, hogy az ősvogul szókezdő *p*-ből a déli nyelvjárásterület egy részén *w* lett; az ősvogul *š* > *s* változás az északi nyelvjárásokban a XVIII. század második felében a nyelvjárásterület nyugati részén kezdődött stb.

A dolgozat harmadik fő része mintegy százoldalnyi terjedelemben mutatványt közöl a XVIII. századi kéziratos vogul szójegyzékek anyagából. Elvileg nem ért egyet az opponens a jelölttel abban, hogy címszókul a Csernyecov—Csernyecova szótár irodalmi nyelvi alakjait választotta. A hangtörténeti részben ez annál érthetlenebb, mert vizsgálataihoz túlnyomóan Steinitz monográfiaját vette alapul. Nagy hátránya még ennek a módszernek, hogy a vogulban annyira fontos kvantitásvizonyok jelöletlenül maradtak. További zavarokat okoz még az a körülmény, hogy az említett szótárból sok olyan szó hiányzik, amely a XVIII. századi szójegyzékekben megvan.

Ugyancsak elvileg nem ért egyet az opponens az adatközlésnek a mutatványban adott módjával. Itt ugyanis a jelölt, mintegy nyelvtörténeti szótárként megszerkesztve, egy-egy címszó alá foglalja a különböző szójegyzékek megfelelő szavait. Szerinte ez semmi esetre sem helyettesítheti az egyes szójegyzékek korszerű, teljes filológiai fölszereléssel ellátott kiadását.

A dolgozat értékes munka, amelyben a jelölt nemcsak eddig ismeretlen új anyagot tár fel, hanem az új anyaggal kapcsolatban lépten-nyomon jelentkező kérdéseket is többnyire sikerrel oldja meg. A szerkesztésbeli hibák ilyen nagy anyagnál érthetők és szükség esetén könnyen kiigazíthatók.

K é r d é s e k :

Grétsy László megkérdezi a jelölttől, kíván-e más — nemcsak hangtani — szempontból is foglalkozni a szóbanforgó anyaggal, vagy befejezett munkának tekinti értekezését, amire a dolgozat címe utalni enged.

H o z z á s z ó l á s o k :

Moór Elemér igazat ad Gulya Jánosnak abban, hogy a déli vogulban a szóvégi magánhangzók megmaradását az *e* nyelvjárásokban bekövetkezett hangsúlyeltolódás okozta. Gulya ezt a hangsúlyeltolódást tatár hatásnak tulajdonítja, E. Itkonen pedig kései mechanikus eltolódás eredményének magyarázza. Tud-e a jelölt felhozni valamit arra vonatkozólag, hogy a tavdai vogulban vagy a votjákban és a cseremiszen valóban török hatásra következett be ez a változás?

Lakó György a dolgozat érdemének tartja, hogy új anyagot szolgáltat a kutatásnak. Az ilyen dolgozatokat a felszólaló nagyon alkalmasaknak tartja kandidátusi disszertációknak, sokkal inkább mint az olyanokat, amelyek csak más kutatók véleményeit kombinálják, variálják. A dolgozat jelességének tartja, hogy a jelölt hasznosította az idevágó orosz nyelvtudományi és nyelvészettörténeti irodalmat és így sokkal szélesebb kultúrtörténeti, művelődés-történeti háttérrel tudott megrajzolni.

Ezután *Gulya János* válaszol az opponenseknek. Kálmán Bélának a bevezető részre és a magánhangzók tárgyalására vonatkozó megjegyzéseivel egyetért. A második és a további szótag magánhangzói XVIII. századi állapotának vizsgálatát némi előtanulmányok után maga is fontosnak tartja és a továbbiakban el is szándékszik végezni. Lényegében egyetért az opponensnek a mássalhangzó vizsgálatokra tett megjegyzéseivel is. Az egyes mássalhangzókat — főként a *k* hangot — több pozícióban is meg kellett volna vizsgálni az opponens véleménye szerint. A jelölt helyesnek tartja ezt a megjegyzést is, csak kérdéses, hogy a rendelkezésére álló csekély anyagot célszerű lett volna-e a *k* hang három részbeni tárgyalásával még jobban részletezni, elaprózni.

Sz. Kispál Magdolna opponens hiányolta a dolgozatban a hosszúságjelölés elmaradását. A XVIII. századi lejegyzésekben ezt nem lehet elvárni, akkor, amikor az orosz ember számára különben is rendkívül nehéz feladat a magánhangzók kvantitásának felfogása. A szójegyzéket tartalmazó III. fejezettel a jelölt sincs megelégedve. Legszívesebben mind facsimilében, mind nyelvtörténeti szótár alakjában közzétenné az egész anyagot.

Grétsy László kérdésére válaszolva a jelölt elmondja, hogy a dolgozat anyaga most kerül először napvilágra és rendkívül sok problémát rejt magában. Ő a maga részéről semmi esetre sem tartja a kérdés vizsgálatát lezártnak.

Moór Elemérnek adott válaszában a jelölt leszögezi, hogy a tavidai végbement hangsúlyeltolódást feltétlenül tatár hatásnak tartja. A tavidai nyelvjárás volt leginkább tatár hatásnak kitéve és így nyilatkozik erről a kérdésről az eddigi szakirodalom is. Közvetlen tényeket erre vonatkozólag a szójegyzékes anyag nem ad, de a második és további szótagok redukciója azt mutatja, hogy ez a jelenség nem túl régi és ez jól összeegyeztethető az aránylag kései tatár hatással.

N. Sebestyén Irén elnöki zárószavában hangsúlyozta a Szovjetunió levéltáraiban található finnugor és szamojéd vonatkozású kéziratok kutatásának fontosságát, ami jelentős eredményekkel gazdagíthatja az illető nyelvek történetére vonatkozó ismereteinket. Kívánatos lenne, hogy ilyen kutatások a közeljövőben más rokon nyelvekre vonatkozólag is meginduljanak.

A bírálóbizottság egyhangúlag elfogadta *Gulya János* értekezését kandidátusi disszertációul.

A vitát összefoglalta

Bereczki Gábor

a bizottság titkára

GRÉTSY LÁSZLÓ „A SZÓHASADÁS” CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1960. június 14-én tartotta Grétsy László kandidátusi értekezésének vitáját. A bíráló bizottság elnöke *Telegdi Zsigmond*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa, titkára *B. Lőrinczy Éva*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa volt; tagjai pedig *Balázs János*, *Fónagy Irán* és *Lőrincze Lajos*, mindhárman a nyelvészeti tudományok kandidátusai.